Zemřít za zvuku varhan

Zanoří-li varhaník a diecézní organolog **Václav Uhlíř** své prsty do kláves a nohy do pedálů varhan, můžete slyšet v jeho projevu vše, čím během svého životního putování za varhanními stoly všelikých varhan, prošel. V jeho hraném projevu lze nalézt zručnost, muzikálnost, vědomosti, ale především lásku k hudbě a nebeským nástrojům, které ho zcela pohltily svojí genialitou.

„Když se ohlédnete za 50 lety u klaviatur varhan v kostele Nanebevzetí Panny Marie, co se vám vybaví?

Na kůru tohoto kostela se mi promítá prakticky celá moje hudební dráha. Dodnes si vzpomínám, jak jsem jako kluk chodil s tátou na zdejší kůr a obdivoval katedrálního varhaníka Jiřího Strejce, který zde doprovázel figurální mše. Fascinovalo mě, jak dokáže hrát rukama i nohama a ještě si k tomu sám při hře vytahuje rejstříky. Pan Strejc si toho samozřejmě všiml a zeptal se mě, jestli bych to také nechtěl zkusit. To byl asi klíčový okamžik mého rozhodování o profesní dráze. Brzy jsem se zapojil do liturgie a dostal jsem nabídku od tehdejšího varhaníka kostela Panny Marie Karla Doležala, abych po něm převzal varhanický post. To mi bylo 16 let a psal se rok 1970.

U zdejších varhan jsem se postupně naučil vše, co by měl správný chrámový varhaník ovládat: Doprovázet lidový zpěv, improvizovat, řídit sbor, zpívat, orientovat se v liturgii, sestavovat dramaturgii pro sbor, shánět a rozepisovat noty a v neposlední řadě pečovat o varhany.

Když po 50 letech působení na zdejším kůru vyběhnu těch 55 schodů na kůr (říkám vyběhnu, protože je to jeden z mála sportů, které provozuji), usednu za varhany a cítím se tady jako doma.

„Každý kostel má svoji specifickou akustiku. Za každým rohem jinou. Je skladba, která v kostele u Panny Marie zní tak, jako by byla pro tento kostel napsaná?

Akustika v kostele Panny Marie je jedna z nejlepších, co jsem kdy zažil. A není to jen můj osobní názor. Vynikající akustiku oceňují i profesionální muzikanti nebo zvukaři, kteří tento prostor často vyhledávají pro koncertování nebo nahrávání kompaktních disků. Na zdejším kůru jsou také ideální podmínky pro chrámový sbor, případně i menší orchestr. Varhany totiž vykrývají rohy kůru a zpěváci mohou stát tak, aby se vzájemně dobře slyšeli. Zároveň mají dobrý kontakt s varhaníkem, který sedí uprostřed kůru a může dirigovat tzv. „od varhan“, jak to bylo v době baroka zvykem.
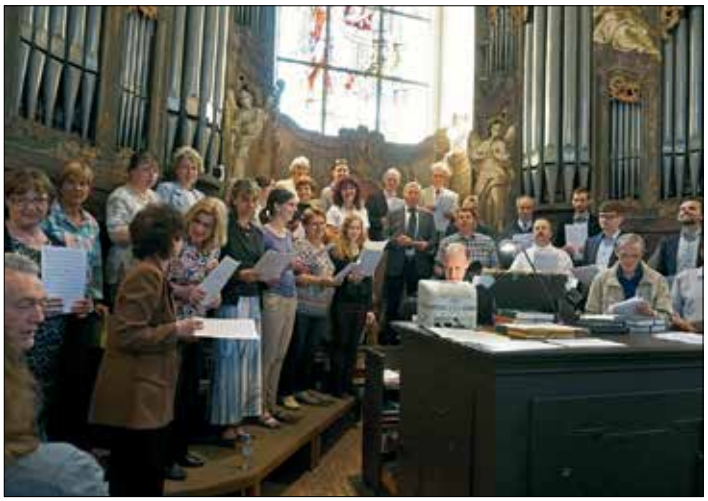
Co se týká interpretace varhanní tvorby, nejlépe zde zní pochopitelně česká literatura z období baroka a klasicismu. Pokud bych měl vybrat jednu skladbu, která zde zní podle mého názoru velmi autenticky, zvolil bych Toccatu C dur B. M. Černohorského. Shodou okolností zde začátkem 18. století působil jako prefekt hudby bratr skladatele – Václav Černohorský. Přesvědčivě zde znějí i skladby Jana Křtitele Kuchaře, který na tento nástroj s největší pravděpodobností hrával, neboť v roce 1766, kdy byl nástroj postaven, zde studoval na jezuitském gymnáziu, sousedícím s kostelem.

„Můžete v několika větách popsat, co vše obnáší technika hraní na varhanách?

Základem je beze sporu hra na klavír. Pokud má začínající varhaník dobrý základ ve hře na klavír, je to velká výhoda. K manuální technice je ovšem zapotřebí přidat i pedálovou hru. Pedálnice je prakticky zvětšená manuálová klaviatura, její rozsah bývá kolem dvou oktáv, a hra připomíná tak trochu stepování. Hraje se totiž špičkami i patami. Není to tak složité, jak to na první pohled vypadá. Problém většinou nastává při spojení manuálové a pedálové hry, kdy ruce hrají něco jiného než nohy. Tady se již projeví koordinační nadání a ne každý to bez problému zvládá. Ale i když se daří koordinovat ruce a nohy, zdaleka ještě není vyhráno. Správná varhanní technika totiž vyžaduje adaptaci z klavírního způsobu hry na varhanní. Na varhany totiž není zapotřebí citlivého zacházení s klávesou, protože dynamika a kvalita tónu se nedá úhozem ovlivnit. Naopak je žádoucí, aby se varhaník oprostil od všech zbytečných pohybů a vše soustředil na energii v posledních článcích prstů. Ideální je, když varhaník tzv. vystřeluje prsty z dlaňových kloubů kolmo do dna klávesy. Po rychlém dosedu prstu je však zapotřebí prakticky současně povolit napětí a nechat prst volně ležet na klávese. Podobné je to s pedálovou technikou. Základem je v každém případě celková uvolněnost těla a soustředění



Se synem, koncert při příležitosti žehnání knihy o varhanách (2007)



Koncert chrámového sboru kostela P. Marie (2017)

na nejnutnější pohyby prstů a chodidel. Pokud varhaník získá správnou techniku hry, nemá problém s různými nástrahami, které na něj v praxi číhají.

Technika hry ovšem nezahrnuje pouze manuální a pedálovou zručnost. Hra na varhany vyžaduje i určité mentální nadání a celkovou pohotovost. Varhaník musí umět číst noty ve třech řádcích, mnohdy i v různých klíčích, a kromě samotné hry musí věnovat pozornost rejstříkům, které chce používat. Chrámový varhaník by měl během hry umět ještě zpívat a případně řídit sbor. To vše vyžaduje i určitou dávku fyzické zdatnosti. Nejdůležitější ze všeho je ale nadání, které člověk může získat pouze od Boha.

„ Je nutné varhany coby velký nástroj takzvaně rozehřívat na každém začátku hraní?

Varhany se rozehřívat nemusí, stačí nafouknout měchy a může se hned hrát. Rozehřát (nebo spíše rozehrát) by se měl ale varhaník. Záleží na tom, jakou má varhaník techniku, jak jsme o tom hovořili. Jsou varhaníci, kteří se hudbou neživí a provozují hru na varhany jako zálibu, většinou spojenou se službu církvi. Ti většinou přede mší nacvičují písně, žalmy, preludia a vše, co je k liturgii zapotřebí. Profesionální varhaník, který je zvyklý koncertovat, se samozřejmě již přede mší tolik rozehrávat nemusí.

Jiná situace bývá v koncertní praxi. Každý nástroj je jiný a varhaník (zejména začátečník) si na něj musí nějaký čas zvykat. Nejedná se pouze o různé systémy ovládání, ale také o počet a rozmístění jednotlivých rejstříků a pomocných zařízení. Každý varhaník ale potřebuje na adaptaci a přípravu koncertu různě dlouhou dobu. Kdysi jsem jezdíval na koncert i den předem, abych si na nástroj zvykl a napsal si do not rejstříky, které budu používat. V současné době už většinou jezdím koncertovat tzv. „na ostro“ a rejstříkuji si sám během hry. Je to všechno věc praxe a odvahy zaimprovizovat.

„ Na co jste kladl důraz jako mladý varhaník a na co nyní?

Myslím, že většina mladých a začínajících varhaníků má touhu hrát na varhany pokud možno silně a rychle. Vzpomínám, jak jsem jako student AMU chodíval cvičit do katedrály Sv. Ducha, protože na jiné varhany se tehdy v Hradci Králové moc cvičit nedalo. Pléno katedrálních varhan mě tehdy tak uchvátilo, že jsem se ho nemohl nabažit a vydržel jsem burácet tak dlouho, až si tehdejší kapitulní vikář ThDr. Karel Jonáš stěžoval, že je to slyšet až na děkanství a že ho to ruší. A kromě toho, že jsem rád hrál silně, jsem toužil vyniknout i rychlou hrou. Jednou mi pan Strejc řekl, hraješ moc rychle, protože jsi ještě mladý. Ale až budeš starší a zkušenější, budeš hrát pomaleji a možná i slaběji. A měl pravdu.

Možná je to zkušenostmi, možná i věkem, ale nyní se snažím plénem varhan šetřit, a to nejen na koncertech. U varhan v kostele Panny Marie je několik plénotvorných rejstříků – mixtur – a tu nejlesklejší používán jen při slavnostních příležitostech. Ostatně tak to praktikovali už v době baroka, kdy u některých velkých varhan býval nejsilnější rejstřík zamčený, a klíč měl jen hlavní varhaník, který takový rejstřík odemykal pouze na největší svátky v roce. Poslední dobou pozoruji, že víc než ohromující pléno varhan mě baví vyhledávání různých barevných kombinací a na koncertech nechávám plný zvuk varhan zaznít třeba jen na úplný závěr.

„ Pousmějete se někdy nad faktem, že v době vzniku varhan církev tento nástroj měla v nemilosti…?

To je pravda, je to trochu úsměvné. Ale ono to bylo trochu jinak. Varhany vznikly již ve 3. století před Kristem, tedy ještě před založením církve, a logicky tehdy sloužily převážně ke slavnostním příležitostem nebo k zábavě. Do kostela se varhany dostávaly velmi pozvolna, ale je zapotřebí připomenout, že během 1. tisíciletí panovala v církvi všeobecná nedůvěra k jakémukoliv hudebnímu nástroji v kostele a byl preferován pouze jednohlasý zpěv bez doprovodu. Ostatně



V. Uhlíř a J. Svěcený v alžírské katedrále Notre Dame (2007)



U varhan v kostele P. Marie (2010)

varhany tehdy ještě nebyly ani technicky schopné doprovázet zpěv a sloužily převážně k nacvičování chorálu.

Přesto existují zmínky o zapojování varhan v kostele již od 7. století, během pontifikátu papeže Vitaliána. Teprve koncem 13. století koncil v Miláně ustanovil, že varhany jsou jediným připuštěným nástrojem v kostele. V té době již existovaly varhany například i v pražské katedrále sv. Víta. Ale ani po té používání varhan neprobíhalo bez problémů. Vzpomeňme například na dobu husitskou, kdy radikální křídlo považovalo hru na varhany za: *„pouhé marným lidem světským uší daremné lektání a dyndování kratochvilné...“*

Jasné vyjádření církve padlo v polovině 16. století na Tridentském koncilu. Tehdy se však o vhodnosti používání varhan nemluvilo, protože o tom již nikdo nepochyboval. Stanovila se zde ale jasná pravidla, kdy se má na varhany hrát. Od té doby potvrdily nezastupitelnou úlohu varhan v liturgii i další církevní dokumenty. Pokud se tedy nad něčím pousměji, je to spíše nad tím, že v současné době se občas varhany z liturgie vytěsňují a nahrazují je různé alternativní nástroje.

Dokážete si představit liturgii bez varhan?

Upřímně řečeno, nedovedu. Jsem přesvědčen o tom, že by to bylo velké ochuzení a krok zpátky. Myslím, že neexistuje vhodnější nástroj, který dokáže svým zvukem uspokojivě naplnit prostor kostela a ozdobit liturgii, než jsou právě píšťalové varhany. Římskokatolická církev si varhan již po mnoho staletí váží, věnuje na jejich stavbu a opravy nemalé finanční prostředky a ve svých dokumentech tento nástroj zcela jasně a opakovaně preferuje. Dokladem je mimo jiné prohlášení, které bylo formulováno na II. vatikánském koncilu: *„Píšťalové varhany ať jsou v latinské církvi ve velké úctě a jako tradiční hudební nástroj. Jejich zvuk dovede dodat církevním obřadům obdivuhodný lesk a mocně povznést mysl k Bohu a k tomu, co je nadzemské.“*

Před rokem jsem měl možnost navštívit nedělní bohoslužbu v pařížském kostele Saint-Sulpice, kde působí renomovaný varhaník Daniel Roth. Tak nádhernou liturgii jsem dlouho nezažil. Během 20 minutové dohry nikdo z věřících neodcházel, nikdo se s nikým nebavil, a bylo cítit, jak se prostřednictvím varhanní hudby dostává celé společenství do stavu kontemplace. Myslím, že není nic silnějšího, než duchovní zážitek z liturgie.

O varhanách se vyjadřují i významné osobnosti duchovního života. Například papež Jan Pavel II. řekl: *„Právě varhanní hudba umí jedinečným způsobem, beze slov, tlumočit liturgická tajemství a podporovat uctívání v duchu a pravdě“*. A papež Benedikt XVI. se zase ve své promluvě vyjádřil takto: *„K Bohu odkazuje každá kvalitní hudba. Bohatství tónů varhan ovšem převyšuje ostatní nástroje. Dokáží totiž odrážet všechny sféry lidské existence a připomínat nekonečnost Boží“*.

Na jaké nejmenší varhánky jste kdy hrál?

Měl jsem možnost hrát na nástroje různé velikosti. A nedá se říct, že ty největší byly vždy nejlepší. Nedávno jsem měl možnost si zahrát na náš největší nástroj v Olomouci u sv. Mořice – na pětimanuálové varhany se 135 rejstříky, a byl jsem docela zklamán. Možná i proto, že tento nástroj není již delší dobu ve stoprocentním stavu a čeká na velkou rekonstrukci. Naproti tomu jsem si užíval hru na historický třírejstříkový pozitiv ve Vrchlabí nebo na romantický nástroj v Kratonohách, kde je zcela ekvální dispozice: Principal 8‘, Bourdun 8‘ a Salicionál 8‘. Pokud si vzpomínám, tak nejmenší nástroj v naší diecézi je v obci Stav u Jičína, kde jsou pouze dva rejstříky: Principal 8‘ a Bourdun 8‘. Podobně minimalistické rejstříkové obsazení má i nástroj ve Vysokém Mýtě (kostel Nejsv. Trojice): Principal 8‘ a Aeolina 8‘.

Najde se ještě nástroj, který by vás vnitřně rozechvěl?

Za svůj život jsem si zahrál na stovky nástrojů nejen u nás, ale i v zahraničí. V mladším věku jsem se nechal strhnout zvukem skoro každého druhého nástroje. Postupem času jsem ale vybíravější



U varhan v kostele P. Marie (1984)



V. Uhlíř doprovází otce na housle (1971)

a přiznám se, že už mě hned tak něco nenadchne. Existují ale nástroje, které mě nikdy neomrzí a pokaždé, když se k nim vracím, cítím vnitřní rozechvění, jak říkáte. Kromě „mých" varhan v kostele Panny Marie je to menší barokní nástroj v Deštném v Orlických horách. Možná je to i proto, že to jsou první varhany, na které jsem měl možnost si jako malý kluk sáhnout. Mají jen 12 rejstříků, ale jejich zvuk je naprosto úžasný. A třetí nástroj je v zámeckém kostele v Rychnově nad Kněžnou. Jedná se o největší mechanický dvoumanuálový nástroj v Čechách, a pokaždé, když mám možnost si na něj zahrát, nacházím stále nové barevné kombinace, valí se na mě vlna inspirace a ztrácím pojem o čase.

Neměl jste někdy chuť pustit se do stavby varhan? Osahat si každý dílek?

Měl, a taky jsem se do stavby varhan skutečně pustil. Začalo to již v 80. letech 20. století, kdy nebylo tolik příležitostí ke koncertování. Zajímal jsem se o stavbu varhan tak vážně, že jsem se po absolutoriu na AMU ještě přihlásil na Střední odborné učiliště hudebních nástrojů v Hradci Králové, kde jsem se vyučil varhanářskému řemeslu. V té době jsem měl docela slušně zařízenou dílnu a hodlal jsem se tomuto oboru vážně věnovat. Po roce 1990 se však uvolnily politické poměry ve společnosti a já se mohl naplno vrátit ke koncertní činnosti. Přesto jsem si stačil postavit malý varhanní pozitiv a rozestavěl jsem si i dvoumanuálový cvičný nástroj. Ten jsem ale již z časových důvodů nedokončil. Varhanářská práce mě však láká dodnes a doufám, že se k tomuto nádhernému řemeslu ještě někdy vrátím.

Nezlákalo vás i komponování?

Občas mám takové pokušení. V současné době dokonce komponuji preludia pro chrámové varhaníky, které vydává Musica Sacra – Jednota na zvelebení chrámové hudby v Brně. Ale na větší hudební formu si netroufám. Nedávno byl na mém koncertě hudební skladatel Luboš Sluka a po skončení mi říkal: *„Ta závěrečná improvizace byla výborná. Měl byste to zapsat do not, aby to mohli hrát i ostatní."* Oponoval jsem mu, že raději improvizuji, protože když se mi to povede, tak na ni všichni dlouho vzpomínají, a když ne, tak se na to (naštěstí) brzy zapomene. Ale když bych takovou improvizaci zapsal do not, tak mám obavu, že se všem nezavděčím. Jeden řekne, že je skladba moc triviální nebo epigonská, druhý zase, že se nedá kloudně zahrát. Varhanní skladby jsou navíc často psané pro určitý typ varhan a na slohově odlišné varhany tolik nevyzní. Improvizace naopak může optimálně vyzdvihnout přednosti daného nástroje a potlačit případné nedostatky. A tak zatím raději improvizuji. Pro posluchače je to většinou příjemné zpestření programu, protože se jedná o premiéru a zároveň o derniéru.

Jste hnacím motorem projektu Královéhradeckého kraje na záchranu varhan. Představte jej.

Krajský dotační program na záchranu historických varhan vznikl v roce 2008 z podnětu tehdejšího biskupa Mons. Dominika Duky, který o jeho prospěšnosti přesvědčil hejtmana Pavla Bradíka. Myslím, že k tomu přispělo i vydání mojí publikace Varhany královéhradecké diecéze, kde si mohl čtenář udělat představu, jak velké kulturní dědictví se na našich kůrech dochovalo, a zároveň se ukázalo, že mnoho nástrojů je i vlivem nedostatečné údržby za minulého režimu v havarijním stavu. Královéhradecký kraj tak od roku 2008 investoval do oprav varhan částku kolem 16,5 miliónů korun a dosud se v rámci tohoto programu podařilo opravit celkem 47 varhan. V letech hospodářského útlumu byl dotační program téměř na pokraji zrušení, ale díky diplomacii a osobním kontaktům několika osob, zejména varhaníka Vladimíra Hrubého z Božanova, se podařilo nové vedení kraje do celé problematiky zainteresovat a program pokračuje úspěšně dodnes. Ostatní kraje přispívají na opravy varhan pouze v rámci programů podpory kultury a památkové péče, a částky, které věnují na opravy varhan, jsou mnohonásobně menší.

Co vyžaduje práce diecézního organologa?

Činnost diecézních organologů byla v Čechách obnovena po roce 1990, a právě královéhradecká diecéze byla jedna z prvních, kde začal organolog fungovat. Úkolem organologa je například průběžně dokumentovat všechny varhany v diecézi (v královéhradecké diecézi je celkem 734 varhan), zajišťovat technickou pomoc pro farnosti při opravách varhan, zpracovávat projekty a restaurátorské záměry, jednat s památkovými úřady, kontrolovat průběh prací při stavbách i opravách, kolaudovat a předvádět veřejnosti dokončená díla. V popisu práce jsou ovšem i další úkoly, které nejsou tak viditelné. Je to mimo jiné shromažďování archivních materiálů z pamětních knih a kronik, prověřování začínajících nebo neznámých varhanářů, spolupráce s ostatními organology, archivace notového materiálu z kostelů, kde se již materiál nevyužívá a tak dále. Mám výhodu, že mohu při této práci uplatnit jak profesi koncertního varhaníka, tak praktické znalosti z varhanářského řemesla, jak již bylo řečeno.

Od roku 1990 jsem měl možnost spolupracovat s desítkami varhanářských firem a podařilo se zde opravit přes 400 nástrojů, z čehož přes 30 varhan bylo postaveno zcela nových. A jen pro zajímavost do oprav a staveb varhan se v diecézi za posledních 30 let investovalo přes 200 miliónů korun.

Pokud bych měl ale odpovědět na Vaši otázku bez statistických údajů, řekl bych, že diecézní organolog nesmí v prvé řadě hledět na čas a peníze, věnované nekonečnému cestování. Musí mít velkou trpělivost jak s některými varhanáři, tak s rostoucí byrokracií různých úřadů. Musí mít také pevné nervy a odvahu učinit správné rozhodnutí. Organolog musí ale především svou práci milovat.

Vyhlížíte si již svého nástupce nebo je ještě čas?

Říká se, že největší umění je včas odejít. Problém je v tom, že člověk asi sám nedokáže odhadnout, jestli to nejlepší na něj ještě čeká nebo ten okamžik už dávno propásl. Ale vážně. Mám to štěstí, že mám docela šikovného syna, který se rozhodl jít podobnou cestou jako já. Absolvoval Církevní konzervatoř v Opavě, po té muzikologii na Filosofické fakultě UP v Olomouci, varhany na JAMU v Brně a v současné době dokončuje doktorát na organologické téma. Proto už mi na biskupství oficiálně pomáhá a má veškeré předpoklady na mou práci kdykoliv navázat. Kromě toho vyučuje hudební teorii a po mně převzal výuku organologie na pardubické konzervatoři. Je schopen zastat i další funkce, jako je řízení sboru, hraní na mších, v krematoriu, a vše, o čem jsme již hovořili v úvodu. Neznamená to ale, že se hodlám všech svých činností v brzké době zbavovat.

A pokud bych měl na závěr vyslovit jedno přání, rád bych skončil jako slavný francouzský skladatel a varhaník Louis Vierne: Při jednom z koncertů v chrámu Notre Dame dostal infarkt. Dohrál ještě hlavní skladbu, ale při závěrečné improvizaci se zhroutil a zemřel za zvuku jednoho tónu v pedálu u svých milovaných varhan...

Pavel J. Sršeň

Václav Uhlíř (*1954)

je významný český varhaník, organolog a hudební pedagog. Po maturitě na gymnáziu v Hradci Králové byl přijat na Akademii múzických umění v Praze do třídy Prof. Jiřího Reinbergera. Absolvoval v roce 1980 u Prof. Milana Šlechty. Během studia se úspěšně zúčastnil několika mezinárodních varhanních soutěží.

Od roku 1970 působí na kůru kostela Panny Marie v Hradci Králové jako varhaník a sbormistr. Soustavně se věnuje koncertní činnosti u nás i v zahraničí a nahrává pro rozhlas i hudební vydavatele. Z jeho četných nahrávek stojí za zmínku zejména cyklus snímků českých historických varhan. Z diskografie, která čítá přes 20 CD, je pozoruhodný zejména profilový kompaktní disk s názvem Česká varhanní tvorba. Od roku 1993 je uměleckým vedoucím hudebního souboru krematoria v Pardubicích.

Václav Uhlíř se také podílí na organizaci mnoha významných kulturních událostí, jako je Orlicko-kladský varhanní festival. V letech 1983–2019 působil na pardubické konzervatoři a od roku 1990 zastává funkci diecézního organologa. Je rovněž spoluautorem publikace Historické varhany v Čechách (Libri 2000) a autorem monografie Varhany královéhradecké diecéze (Garamon 2007).

Za dlouholetou službu církvi a zejména péči o varhany v diecézi byl na návrh biskupa Mons. Dominika Duky v roce 2008 oceněn papežem Benediktem XVI. vyznamenáním Pro Ecclesia et Pontifice.



Restaurované varhany z Fořtu (v pozadí)



Pohled na hlavní varhany

Varhany v naší diecézi (9)

Putování za varhanami v královéhradecké diecézi pokračuje: klášterní kostel sv. Augustina ve Vrchlabí

Za opusy třech starých mistrů varhanářů vás tentokrát zavedeme do jediného kostela ve Vrchlabí. Nový domov tam, v sousedství stávajícího nástroje, našly zrekonstruované varhany ze zaniklých krkonošských Lázní Fořt. Příběh velkého nadšení a úcty k odkazu předků mně vyprávěli organolog Václav Uhlíř a varhaník a ředitel ZUŠ ve Vrchlabí Radek Hanuš.

Kostel sv. Augustina ve Vrchlabí je barokní stavba obklopená budovami kláštera z let 1704–1725. Stavbu kláštera započal majitel panství Maxmilián Morzin a po něm pokračoval jeho bratr Václav. Kostel byl vysvěcen v září 1733.

Vrchlabí představuje pro mnohé bránu do Krkonoš, ale pro milovníky varhan je synonymem vrchlabské varhanářské školy, nejstarší v Čechách (ujímá se slova Václav Uhlíř). Od poloviny 17. století působilo ve Vrchlabí několik varhanářů, z nichž nejznámější byl rozvětvený rod Tauchmannů. Jejich činnost můžeme sledovat od poloviny 17. století až do začátku 19. století, tedy přes 150 let. Z jejich dílny vzešla řada významných nástrojů v širokém okolí, ale dnes můžeme obdivovat bohužel jen nepatrný zlomek jejich řemeslného umění. V naší diecézi bych mohl jmenovat nástroj například v Horní Branné, Robousích, Jaroměři nebo v Konecchlumí. Z varhanářské dílny Tauchmannů pravděpodobně pochází i zdejší unikátní pozitiv, který sem byl nedávno dovezen. Klášterní kostel se tak může pochlubit trojicí významných, a slohově rozdílných nástrojů.

Nyní stojíme u nástroje, který sem byl dovezen z nedalekého Fořtu. Tamní kostel Nejsvětější Trojice byl již delší čas zdevastovaný, nesloužil už svému účelu, varhany byly z části rozkradeny a s píšťalkami si hrály děti po vesnici. Zvažovali jsme s Radkem Hanušem, co s tím. Zda ponecháme nástroj osudu a řádění vandalů nebo se ho pokusíme

nějak zachránit. Radek pak přišel s myšlenkou umístit varhany sem do presbytáře klášterního kostela. On byl spiritus agens celé akce.

Jak jste na zapomenuté torzo varhan ve Fořtu vlastně přišli?

(slova se ujímá Radek Hanuš) Všechno začalo při jedné mé návštěvě kamaráda, který se byl podívat ve Fořtu v kostele a vyprávěl mi, že je tam volně otevřený kůr a na něm nějaké varhany. Já jsem se tenkrát domníval, že ve Fořtu už dávno varhany neexistují. Tak jsem se tam rozjel a k mému překvapení jsem zjistil, že tam skutečně nástroj je. Pak už to šlo ráz na ráz. Kontaktoval jsem Václava Uhlíře, vzal jsem si metr, abych změřil, zda se sem ty varhany opravdu vejdou a sešli jsme se u kostela ve Fořtu. Pan profesor totiž pochyboval, že se varhany do presbytáře ve Vrchlabí podaří umístit, ale já jsem ho ujišťoval, že to půjde. A naštěstí to vyšlo. Kdyby byl nástroj byl o 3 cm větší, tak se nám sem, bohužel, umístit nepodaří. Mimochodem, varhany nyní stojí nad rodinnou hrobkou hraběcího rodu Morzinů. V kryptě jsou uloženy ostatky Václava z Morzinů, jednoho z největších mecenášů hudby evropského baroka, v jehož službách působil mimo jiné Antonio Vivaldi. Varhany z Fořtu jsou jediným nástrojem Amanda Hanische v Krkonoších. Pocházejí z roku 1872.

Znamená to, že varhany z Fořtu jsou patrně nástroj, který Amand Hanisch postavil nejdál od rodného Rychnova nad Kněžnou. A svým pěkným vzhledem se sem do barokního kostela výtečně hodí. Myšlenka jejich přenesení byla určitě výborná!

Když jsme rozebrané varhany složili ve Vrchlabí pod kůrem, chvilku jsme váhali, jestli by nebylo jednodušší je rovnou spálit. Jejich stav byl totiž naprosto zoufalý, vzpomíná Radek Hanuš. Ale pustili jsme se do rekonstrukce, i když bylo nad slunce jasné, že si vyžádá nemalé finanční prostředky. Když jsem hledal možnosti, jak získat peníze, přivezl můj bratr ze Stuttgartu, kde v té době studoval, brožurku, kde se psalo o tak zvané adopci píšťal, která pomohla sehnat peníze na opravu varhan. Tak jsem to upravil pro naše české poměry a na varhany z Fořtu. Celá akce se nakonec setkala s velkým ohlasem a podařilo se vybrat poměrně hodně peněz. Zájemci si mohli adoptovat vlastní píšťalu a firmy si mohly adoptovat celé rejstříky, které byly poměrně dost drahé. Už před tím se tady vybíralo podobným způsobem na zvony, takže určitá zkušenost tu byla. Vydatnou finanční pomoc nakonec poskytlo i Město Vrchlabí, dotace Krajského úřadu, Nadace T-Mobile a Nadace ČEZ. Celá akce stála více než 1 100 000 Kč.

Jak dlouho se takové varhany stěhují?

Vzhledem k tomu, že většina píšťal byla již rozkradena, šlo to docela rychle, vysvětluje Václav Uhlíř. Myslím, že jsme začali ráno ve Fořtu a večer bylo hotovo, přičemž část vezl Radek na vleku za svým autem do Vrchlabí a část si odvážel varhanář rovnou do dílny. Zažili jsme ale i takovou humornou situaci. Když jsme měli již téměř vše připravené k odvozu, přijela místní policie, protože dostala hlášení, že nějaké podezřelé osoby kradou z kostela varhany. Marně jsem jim vysvětloval, že jsem diecézní organolog a že varhany nekrademe, ale zachraňujeme. Můj pracovní oděv je zjevně o mé funkci nepřesvědčil. Situaci nakonec zachránil Radek, kterého napadlo zavolat starostovi Vrchlabí. Ten byl naštěstí o celé akci předem informován a policii uklidnil.

Stojíme před restaurovaným nástrojem, který se sem krásně hodí. S hlavním oltářem dokonce ladí fládrováním, které v podstatě oltářní motiv opakuje. Jaký byl tedy ten stav po transferu?

Strašný! Když jsme přivezli část varhan do dílny k varhanáři Ivanu Červenkovi a strčili prst do vzdušnice, tak se nám tam propadl. Podobné to bylo s dřevěnými píšťalami. To staré dřevo se rozpadalo úplně na prach, vzpomíná dnes už s úsměvem Václav Uhlíř. Z větší části se musely vyrobit repliky. Zachránila se pouze varhanní skříň, hrací stůl, basové píšťaly, některé součásti z traktury a částečně vzdušnice hlavního stroje a pedálu. Drtivá většina píšťal, vzdušnice II. manuálu, vzduchotechnika a řada dalších dílů je nových. Veškerý kovový píšťalový materiál včetně prospektových píšťal zhotovil cínař Jan Kubát z Kaňku. Obnovená je rovněž povrchová úprava, kterou mistrně udělal Kamil Mareš z Horní Čermné. Chybějící řezby dodal místní řezbář Jiří Remsa. Jak vidíte, na záchranu nástroje spolupracovalo několik uměleckých oborů.

Je nějaký rozdíl mezi zvukem varhan, které stojí na kůru a těmi v presbytáři?

Rozdíl je to v každém případě, říká Václav Uhlíř. Záleží na tom, jak je kostel velký a jakou má akustiku. Ve velkých francouzských katedrálách se varhany většinou zavěšovaly na boční stěnu,

Pozvánka

Diecézní centrum pro seniory zve

- **8. 10. 2020 Poutní a historická místa Polska a východních Čech** Jednodenní pouť do Krzeszówa (Křešova), Wambierzyc (Vambeřic) a kláštera Broumov.

- **11.–19. 10. 2020 Poutně-poznávací a odpočinkový zájezd do Řecka** – velký okruh po stopách apoštola Pavla s pobytem na ostrově Thassos. Duchovní doprovod zajistí biskup Mons. Jan Vokál.

Kontakt

Velké náměstí 32
500 03 Hradec Králové
tel. 495 063 661, 737 215 328, 734 435 360
e-mail: dcs@bihk.cz,
web1: www.dcshk.cz
web2: www.simeon.cz

a například v Anglii stávaly uprostřed kostela a tvořili jakýsi most mezi lodí kostela a presbytářem. To proto, aby byly slyšet pokud možno ve všech koutech kostela. Umístění varhan na hlavním kůru se praktikovalo až v renesanci. Varhany na hlavním kůru mají zpravidla delší dozvuk než varhany v lodi kostela nebo v presbytáři a při doprovodu zpěvu to někdy působí problémy. Proto se ve velkých chrámech stavělo více nástrojů a každý měl jinou funkci. Varhany na hlavním kůru se ve velkých katedrálách používaly hlavně na začátku a na konci bohoslužby a poblíž oltáře stály menší varhany, určené pro doprovod zpěvu. V některých západních zemích se dokonce tato praxe udržela dodnes.

Krátce

Odpustky pro zemřelé

Apoštolská penitenciárie dne 11. 1. 2020 (Prot. N. 4/20/I) prodloužila na žádost ČBK své dovolení z 8. 8. 2012 (Prot. n. 79/12/I), na jehož základě věřící v České republice mohou obdržet plnomocné odpustky pro duše v očistci už v týdnu před Vzpomínkou na všechny věrné zemřelé.

Pokud tedy věřící z vážných důvodů nemohou navštívit hřbitovy v obvyklé době od 1. do 8. listopadu, mohou odpustky pro zemřelé získat již od 25. října do 1. listopad .

Toto dovolení se uděluje na následujících sedm let, tedy do roku 2026.

Podmínky pro získání plnomocných odpustků pro duše v očistci jsou následující: (1) daný den přijmout eucharistii, (2) navštívit hřbitov a zbožně se pomodlit za zemřelé (3) a pomodlit se na úmysl Svatého otce; (4) v okruhu těchto dní vykonat svatou zpověď.

+ Mons. Jan Graubner, předseda České biskupské konference



Varhany Vrchlabi, klaviatury Riegrových varhan

Vystoupali jsme na kůr klášterního kostela sv. Augustina ve Vrchlabí. Jsme u varhan původních.

Úplně původních ne, ty byly z roku 1774 od Jana Rusche, padly za oběť požáru, opravuje mě profesor Václav Uhlíř. V roce 1898 zde byl postaven krnovskou továrnou Rieger nový nástroj s opusovým číslem 666. Zajímavé je, že je jenom asi o čtvrtstoletí mladší než ten dolní, a přitom je zvukově i konstrukčně úplně odlišný. Je už silně ovlivněn tzv. ceciliánskou reformou a jeho rejstříkové vybavení je čistě romantické. Dává důraz na jednotlivé barevné odstíny a preferuje základní osmistopé rejstříkové řady. Konstrukční zajímavostí je patent, který firma Rieger tehdy používala. Jsou to tzv. kombinační rejstříky, kdy z jedné řady jsou vytažené 2 rejstříky, vždy v oktávové poloze. Takže je zde de facto pouze 10 fyzických rejstříkových řad a z nich je vytaženo 17 rejstříků na barevné volby. Zvukově velmi zajímavé jsou zejména smykavé řady, imitující smyčcové nástroje, jako je například Violon 16‘, Gamba 8‘ nebo nejtišší rejstřík Aeolina 8‘. Krásně intonované jsou i flétnové barvy, jako je třeba Flüte major 16‘, Hohlflöte 8‘ nebo Rohrflöte 8‘. Celkové pléno je díky příznivé akustice i při tak malém počtu rejstříků přesvědčivé.

Co to instalujete, pane Hanuši?

Budeme hrát na dvoje varhany. Jak vidíte, jsou docela daleko od sebe. Nehledě na to, že kůr má ještě balustrádu, přes kterou sem dolů není vůbec vidět, ale my se s panem profesorem musíme nějak domlouvat, vysvětluje Radek Hanuš. Takže jsme vymysleli, že do každého nástroje vložíme mikrofon, který je dálkově řízený a každý budeme mít sluchátka, abychom slyšeli toho druhého v reálném čase. Zdejší akustika totiž způsobuje při poslechu na druhém konci kostela docela velké zpoždění a bez sluchátek bychom se asi nikdy nesešli.

Dvoje varhany, dva interpreti. Jak se dohadujete, kdo na které bude hrát?

Tak většinou mladší jde nahoru, směje se Václav Uhlíř. Samozřejmě, že bych si raději zahrál na ty nové v presbytáři, přisadí si Radek Hanuš. Ale pan profesor mě na ně nepustí. Protože mají lepší zvuk a já tím pádem vyniknu, utne s neskrývanou nadsázkou debatu se svým bývalým žákem profesor.

Po zajímavé zvukové konfrontaci obou nástrojů se vracíme do presbytáře kostela. Dobrodružství, které



Varhany z Fořtu sestavují varhanář I. Červenka a varhaník R. Hanuš



Ukázka červotočivé píšťaly varhan

představoval transfer a rekonstrukce varhan z roku 1872 do klášterního kostela ve Vrchlabí v roce 2006, se oběma mým průvodcům evidentně moc líbila. Nepřekvapí proto, že se jim podařilo získat ještě jeden krásný nástroj.

Malý varhanní pozitiv, který byl mnoho desetiletí deponován na jedné faře ve vrchlabské farnosti. Byl postaven kolem roku 1700, netají uspokojení z další záchrany vzácného nástroje Radek Hanuš. Zajímavé na něm ještě je, že se zachoval v původním stavu. Tedy až na pár píšťal slyšíme zvuk, který slyšeli posluchači na začátku 18. století. To mi připadá fascinující. Výjimečný nástroj, vyrobený pravděpodobně slavnou vrchlabskou dílnou Tauchmannů, je zřejmě poslední dochovaný nástroj svého druhu. Má jak slavnou, tak pohnutou historii. Její lepší část sahá k době majitele vrchlabského panství hraběte Václava Morzina a jeho dvorního hudebního skladatele Antonia Vivaldiho. Horší etapu znamenalo přemístění na jednu zapomenutou faru, kde varhany ležely ladem téměř sto let.

Nástroj tam byl objeven před čtyřiceti lety. Varhanář Rudolf Valenta ho v roce 1986 v podstatě zachránil před devastací, poopravil jej, 30 let používal a v roce 2016 vrátil do Vrchlabí. Pozitiv se tedy z devadesáti procent podařilo zachovat v původním stavu, jen s drobnými úpravami, které nastaly v průběhu jednotlivých století. Obnovy nástroje se ujali specialisté na restaurování historických nástrojů, Bohumil Žloutek a syn ze Zásady na Liberecku. Varhany byly sice zachované, ale bylo zapotřebí doplnit pár píšťal, opravit vzduchovou soustavu, nazlatit řezby, celý nástroj seřídit a naladit. Pozitiv má sice jen tři rejstříky, ale jeho zvuk je pozoruhodný.

„Dají se stanovit pravidla, kdy se ještě vyplatí nástroj zachraňovat?

Nedají, odpovídá bez zaváhání Václav Uhlíř. Je to jenom na touze, na trpělivosti a houževnatosti to dokázat. Dneska se dá v podstatě zachránit cokoliv. O tom jsme se prakticky přesvědčili při záchraně varhan z Fořtu.

Každý nástroj má svou historickou i zvukovou hodnotu, připojuje se Radek Hanuš. Je potřeba si také uvědomit, že nástroj z každé dílny je svým způsobem originál, takže myslím, že se vždycky vyplatí nástroj zachránit. Ne, že by nikdo nebyl schopný postavit nový, naopak. Ale nikdy nebude mít tu historickou patinu. Je dobře, že se staré varhany zachraňují, a proto v tom musíme a chceme pokračovat i nadále.

Otázkou je, jestli je zapotřebí za každou cenu zachraňovat třeba červotočem sežranou píšťalu, pokračuje Václav Uhlíř. Můžeme ji do nekonečna petrifikovat solakrylem, ale ve výsledku už takto napuštěná píšťala nemůže mít takové rezonanční vlastnosti jako dřevěná. Dá se pak mluvit ještě o autentickém zvuku? Myslím, že ne. Proto je někdy lepší polorozpadlou součást zhotovit nově formou repliky. Bohužel většina úředníků památkové péče má na tuto problematiku jiný názor.

„Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Skutči a poutní kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů na Chlumku v Luži navštívíme v dalším pokračování cyklu Varhany v královéhradecké diecézi. Autorem stejnojmenné obsáhlé publikace je můj průvodce profesor Václav Uhlíř, kterému tentokrát sekundoval varhaník a ředitel Základní umělecké školy ve Vrchlabí Radek Hanuš.

Eva Zálešáková